

ТРАНСГРЕСІЯ КУЛЬТУРИ, НАУКИ ТА ЦИВІЛІЗАЦІЇ: ГЕНЕЗА Й ЕВОЛЮЦІЯ СУЧАСНОГО СУСПІЛЬСТВА

Аналізуються трансгресивні взаємозв'язки культури і науки в процесі цивілізаційних трансформацій та їх роль у ставленні й розвитку сучасного суспільства.

Ключові слова: *культура, континуум культур, трансгресія, генеза, природознавство, картина всесвіту, телекомунікації, глобалізація, інтернаціоналізація економіки.*

Анализируются трансгрессивные взаимосвязи культуры и науки в процессе цивилизационных трансформаций и их роль в становлении и развитии современного общества.

Ключевые слова: *культура, континуум культур, трансгресия, генезис, природоведение, картина вселенной, телекоммуникации, глобализация, интернационализация экономики.*

Transgression interconnections of culture and science in the process of civilizational transformations and their role in formation and development of modern society are analyzed.

Key words: *culture, continuum of cultures, transgression, genesis, nature science, universe image, telecommunications, globalization, internationalization of economics.*

У сучасному глобалізаційному світі відбувається бурхливий процес формування та розвитку техногенної цивілізації, інформаційної суспільної системи як нових образу та картини світу. Саме тому актуальним є вивчення в культурологічному науково-теоретичному аспекті процесів генези й еволюції сучасного суспільства в добу цивілізаційної глобалізації. При цьому акцентується на процесах трансгресій культури, науки та цивілізації в цілому, які визначають тенденції й перспективи розвитку інформаційного суспільства та сучасної цивілізації загалом.

Проблеми й перспективи сучасної цивілізації набувають особливого значення у зв'язку із загостренням глобальних протиріч і проблем. Йдеться про збереження сучасної цивілізації за умов безумовного пріоритету загальнолюдських інтересів. Запобігання термоядерній війні, об'єднання зусиль у протистоянні екологічній кризі, вирішенні енергетичної, демографічної, продовольчої та сировинної проблем — усе це необхідні передумови збереження і розвитку сучасної цивілізації та її культури [13–17; 19].

Індустріальне століття людства розпочалося в Європі в другій половині XV ст. Каталізатором створення індустріальної цивілізації стало виникнення гуманістичних теорій, які визначали місце людства у світі, наукового методу пізнання навколишнього світу й активної теорії прогресу людства, ідеї зміни світу під впливом цілеспрямованої діяльності в напрямі поліпшення життя та визначення самою

людиною свого місця в ньому. Але гуманістично-культурологічний світогляд базувався переважно на окремих поглядах і теоріях, не мав сталих концепцій і радше вказував на напрями руху людської думки, ніж на підсумковий результат, був ідеалістичним і споглядальним і передбачав розкріпачити розум людини гуманістичної доби від релігійних «кайданів».

Прогрес матеріальної культури зазвичай розглядається як найважливіший засіб впливу на динаміку продуктивних сил і тому становить «каркас» сприятливих нововведень в економічному і соціально-культурному розвитку етносу або нації. Урахування потенційних можливостей, пов'язаних з опануванням передових досягнень науки і техніки різними аспектами матеріальної культури, визначає найближчі й перспективні завдання підвищення її ефективності.

Орієнтація на технічні джерела розвитку вперше постала в другій половині XVIII ст. в епоху індустріальної революції. Систематичне, свідоме і цілеспрямоване вдосконалення знарядь і предметів праці дозволило забезпечити в країнах, де відбувався цей процес, вражаючі зміни в усіх сферах життєдіяльності людини й суспільства і долучитися до сучасної цивілізації. Однак необхідно було подолати складний і тривалий шлях, перш ніж культура, наука і техніка стали надійними інструментами цілеспрямованого вдосконалення суспільного виробництва.

У розвитку науки можна виокремити певні періоди перетворення всіх компонентів її основ, які зумовили виникнення сучасної техногенної цивілізації. Зміна наукової картини світу супроводжувалася кардинальною трансформацією нормативних структур дослідження, а також філософсько-культурологічних основ науки. Ці періоди правомірно розглядати як глобальні революції, які змінюють тип наукової раціональності. В історії природознавства як науки можна виявити чотири такі революції. Перша з них, зміст якої — становлення класичного природознавства, відбулася в XVII ст.

Його виникнення нерозривно пов'язане з формуванням особливої системи ідеалів і норм дослідження, де, з одного боку, постулювалися настанови класичної науки, а з іншого — здійснювалася їхня конкретизація з урахуванням домінанти механіки в системі наукового знання цієї епохи. Розвиток науки почався з астрономії, вивчення механіки неба, грандіозні закономірності якої зумовили виникнення перших математичних систем, які за своєю складністю значно перевершували потреби древньої технології (вимірювання площ, споруд та ін.), основ арифметики. Греки створили аксіоматичні системи (геометрія Евкліда), а вавилоняни — незалежну від геометрії арифметику. Першість астрономії серед природничих наук відзначають історики.

Для всього класичного природознавства, починаючи із XVII ст., характерна ідея, відповідно до якої об'єктивність і предметність наукового знання досягаються лише в разі, коли з опису і пояснення

вилучається все, що стосується суб'єкта і процедур його пізнавальної діяльності, які вважали вічними й незмінними. Ідеалом була побудова істинної картини природи. Головне значення надавалося пошукам очевидних, наочних, «зумовлених досвідом» онтологічних принципів, на основі яких можна створювати теорії [13–17].

У XVII-XVIII ст. ці ідеали і нормативи дослідження поєднувалися з багатьма додатковими положеннями, суть яких становили принципи механістичного розуміння природи. Пояснення тлумачилося як пошук механічних причин і субстанцій — носіїв сил, які детермінують явища. До розуміння обґрунтування долучалася ідея редукції знання про природу фундаментальних принципів і уявлень механіки. Відповідно до цих настанов утворювалася і розвивалася механічна картина природи, що була водночас і відображенням реальності стосовно сфери фізичного знання, і загальнонауковою картиною світу.

Нарешті, ідеали, норми й онтологічні принципи природознавства XVII-XVIII стст. базувалися на специфічній системі філософських основ, де домінуюча роль належала ідеї механіцизму. Епістемологічними складовими цієї системи слугували уявлення про пізнання як спостереження й експериментування з об'єктами природи в процесі розкриття таємниці генези й еволюції своїх буття та розуму. Причому останній наділявся статусом суверенності і трактувався як дистанційований від речей, їх сторонній спостерігач і дослідник, не детермінований жодними передумовами, крім властивостей і характеристик досліджуваних об'єктів.

Ця система епістемологічних ідей поєднувалася з особливими уявленнями про досліджувані об'єкти. Вони розглядалися переважно як малі системи (механічні пристрої) і відповідно до цього застосовувалася «категоріальна сітка», яка визначала розуміння та пізнання природи. Нагадаємо, що така система характеризувалася відносно невеликою кількістю елементів, їхніми силовими взаємодіями і чітко детермінованими зв'язками. Для їх опанування достатньо вважати, що властивості цілого визначаються станом і властивостями його складових. Річ уявляти як відносно стійке тіло, а процес — як переміщення тіл у просторі протягом певного часу, причинність трактували в лапласівському смислі. Відповідні смисли саме і виокремлювалися в категоріях «річ», «процес», «частина», «ціле», «причинність», «простір» і «час» та ін., що утворили онтологічну складову філософських основ природознавства XVII-XVIII стст. Ця категоріальна матриця забезпечувала успіх механіки і визначала редукцію до її уявлень усіх інших галузей природознавчих досліджень [13–17; 19].

Радикальні зміни в цій цілісній і достатньо сталій системі основ природознавства відбулися наприкінці XVIII — у першій половині XIX ст. Упродовж усієї історії індустріального століття виникли численні теорії, гіпотези, філософські й світоглядні концепції, але цілісний і всесвітній світогляд, як струнка і логічно взаємозалежна

система знань, традицій і настанов до дії, почав утворюватися тільки в XIX ст.

У цей період механічна картина світу втрачає статус загальнонаукової. У біології, хімії та інших галузях знань формуються специфічні, не редуковані до механічної, способи пізнання реальності. Водночас відбувається диференціація дисциплінарних ідеалів і норм дослідження. Наприклад, у біології та геології виникають ідеали еволюційного пояснення, а фізика продовжує будувати свої знання, абстрагуючись від ідеї розвитку. Але й в останній, унаслідок розроблення теорії поля, починають поступово зникати раніше домінуючі норми механічного пояснення. Усі ці зміни стосувалися переважно третього шару організації ідеалів і норм дослідження, тобто специфіки досліджуваних об'єктів. Стосовно загальних пізнавальних настанов класичної науки, то вони ще існують і в цей історичний період; дедалі більшого значення набуває освіта.

Відповідно до особливостей дисциплінарної організації науки видозмінюються її філософсько-культурологічні основи, які стають гетерогенними, містять достатньо широкий спектр змістів тих основних категоріальних схем, згідно з якими опановуються об'єкти (від зберігання в певних межах механістичної традиції до долучення в розуміння «речі», «стану», «процесу» тощо ідеї розвитку). В епістемології центральною стає проблема співвідношення різноманітних методів, синтезу знань і класифікації наук. Її актуалізація пов'язана з утратою колишньої цілісності наукової картини світу, а також зі специфікою нормативних структур у різних галузях досліджень. Пошуки способів досягнення єдності науки, диференціація й інтеграція знань стають однією з фундаментальних філософсько-культурологічних проблем, зберігаючи свою нагальність протягом усього подальшого розвитку науки.

Перша і друга глобальні революції в природознавстві відбувалися як процеси формування і розвитку класичної науки та її стилю мислення. І хоча другу можна назвати «добою пари», зауважимо, що в цей період виник перший електромагнітний телеграф (П. Шиллінг, 1832 р.). Із цього часу існують прообрази перших телекомунікацій. Людство об'єдналося швидкими потоками інформації, і будь-яка подія невдовзі ставала відомою в будь-якому куточку земної кулі, і на неї можна було відреагувати тим або іншим способом. У зв'язку із цим слід розглянути перше поняття: «цивілізація» — це континуум культур [19].

Ретроспективу хронологічних засобів нової цивілізації можна подати в такій послідовності: мозок, мова, друкарство, телекомунікації.

Третя глобальна наукова революція була пов'язана з трансформацією стилю мислення класичної науки, становленням нового, не-класичного природознавства й охоплює період з кінця XIX до середини XX ст. У цю епоху відбувається своєрідна ланцюгова реакція

революційних змін у різних галузях знань: фізиці — відкриття подільності атома, становлення релятивістської та квантової теорій; космології — концепція нестационарного Всесвіту; хімії — квантова хімія; біології — становлення генетики. Виникли кібернетика і теорія систем, яким належить найважливіша роль у розвитку сучасної наукової картини світу і становленні культури та цивілізації.

У процесі всіх цих революційних перетворень формувалися ідеали й норми нової, неklasичної науки. Вони характеризувалися відмовою від прямолінійного онтологізму і розумінням відносної істинності теорій і картини природи, виробленої на тому чи іншому етапі розвитку природознавства. На протигагу ідеалові єдино правильної теорії, «фотографуючої» досліджувані об'єкти, визнається істинність декількох відмінних один від одного конкретних теоретичних описів однієї й тієї самої реальності, оскільки в кожному з них може міститися момент об'єктивно-істинного знання. Осмислюються кореляції між онтологічними постулатами науки і характеристиками методу, за допомогою якого освоюється об'єкт. У зв'язку із цим приймаються такі типи пояснення й опису, де в певному виді закладено посилання на засоби й операції пізнавальної діяльності. Найліпшим зразком такого підходу були ідеали і норми пояснення, описи і докази знань, що затвердилися у квантово-релятивістській фізиці. Якщо в класичній фізиці ідеал пояснення й опису передбачав характеристику об'єкта «самого по собі», без указівки на засоби його дослідження, то у квантово-релятивістській фізиці необхідною умовою об'єктивності пояснення й опису стає чітка фіксація особливостей засобів спостереження, що взаємодіють з об'єктом (класичний спосіб пояснення й опису може бути поданий як ідеалізація, раціональні моменти якої узагальнюються в межах нового підходу).

Змінюються ідеали, норми доказовості й обґрунтування знання. На відміну від класичних зразків, обґрунтування теорій у квантово-релятивістській фізиці вможливило експлікацію під час викладення теорії операціональної основи конкретної системи понять (принцип спостережності) та з'ясування зв'язків між новими і попередніми теоріями (принцип відповідності).

Нова система пізнавальних ідеалів і норм забезпечувала значне розширення поля досліджуваних об'єктів, надавала можливості опанування складних саморегульованих систем. На відміну від малих систем, такі об'єкти характеризуються рівневою організацією, наявністю відносно автономних і варіабельних підсистем, масовою стохастичною взаємодією їх елементів, існуванням керуючого рівня і зворотних зв'язків для забезпечення цілісності системи [6; 13; 17].

Саме долучення таких об'єктів до процесу наукового дослідження зумовило кардинальні перебудови в картинах реальності головних галузей природознавства. Процеси їх інтеграції і розвиток загальнонаукової картини світу стали здійснюватися на базі уявлень про природу

як складну динамічну систему. Цьому сприяло відкриття специфіки законів мікро-, макро- і мегасвітів у фізиці й космології, інтенсивне дослідження механізмів спадкоємності в тісному зв'язку з вивченням надорганізованих рівнів життя, виявлення кібернетикою загальних законів управління і зворотного зв'язку. Таким чином створювалися передумови для побудови цілісної картини природи, в якій простежувалася ієрархічна організованість Усесвіту як складної динамічної єдності. Картини реальності, які вироблялися в окремих науках, на цьому етапі ще зберігали свою самостійність, але кожна з них брала участь у формуванні уявлень, які потім долучалися до загальнонаукової картини світу. Остання, у свою чергу, розглядалася не як точний і остаточний портрет природи, а як система, що постійно уточнюється і розвивається стосовно істинного знання про світ [6; 20].

Усі ці радикальні зрушення в уявленнях про світ і процедури його дослідження супроводжувалися формуванням нових філософсько-культурологічних основ науки. Ідея історичної мінливості наукового знання, відносної істинності напрацьованих у науці онтологічних принципів поєднувалася з новими уявленнями про активність суб'єкта пізнання. Він розглядався вже не як дистанційований від досліджуваного світу, а як суб'єкт усередині нього, детермінований ним. Виникає розуміння того, що відповіді природи на наші запитання визначаються не лише устроєм самої природи, але і постановкою запитань, а це залежить від історичного розвитку засобів і методів пізнавальної діяльності. На цій основі формується нове розуміння категорій істини, об'єктивності, факту, теорії, пояснення тощо [6; 20].

Радикально видозмінювалася й «онтологічна підсистема» філософсько-культурних основ науки. Розвиток квантово-релятивістської фізики, біології та кібернетики був пов'язаний з додаванням нового смислу до категорій частини і цілого, причинності, випадку й необхідності, речі, процесу, стану тощо. Таким чином, ця «категоріальна сітка» створювала новий образ об'єкта — складну систему. Уявлення про співвідношення частини і цілого стосовно таких систем містять ідеї неможливості зведення станів цілого до суми станів його частин. Важливу роль у характеристиці динаміки системи починають відігравати категорії випадку, потенційно можливого й дійсного. Причинність не можна зводити лише до її лапласівського формулювання, тому виникає поняття «ймовірнісної причинності», що розширює зміст традиційного розуміння цієї категорії. Новим смислом наповнюється категорія «об'єкт»: він розглядається вже не як тотожна собі річ (тіло), а як процес, що відтворює деякі сталі або мінливі в інших випадках стани. Усі означені перебудови основ науки характеризували глобальні революції в природознавстві й були зумовлені не тільки його експансією до нових предметних сфер і виявленням

нових типів об'єктів, але й змінами місця та функцій науки і людини в громадському житті.

За цей період відбулися становлення й розвиток телекомунікацій, що цілком об'єднали людство (застосування телефона, А. Белл, 1877 р.; звукозаписуючий пристрій — фонограф, Т. Едісон, 1882 р.; радіозв'язок, О. Попов, 1895 р.; початок регулярних радіопередач, перша половина ХХ ст.). Утім, відкриття нових джерел енергії загрожувало подальшому існуванню і життю цивілізації (ядерна зброя, перший ядерний вибух у 1945 р.). Створені за цей період засоби визначили подальший розвиток цивілізації: перша ЕОМ (1946 р.), транзистор (1948 р.), локальні багатотермінальні інформаційно-щільникові мережі, що є інформаційними осередками цивілізації. Після запуску штучного супутника Землі в 1957 р. виникли системи космічного зв'язку. На базі їх і локальних інформаційно-щільникових мереж у 80-х рр. ХХ ст. виникла всесвітня інформаційна мережа Інтернет, яка започаткувала єдине світове інформаційно-щільникове співтовариство. Із цього часу починає відлік світова історія інформатизації суспільства, інформаційних ресурсів і технологій [13; 18].

Нині людство опинилося в проблематичному становищі зі своїми винятково матеріально-науковими розробками. Ці розробки призвели до апокаліптичної межі техносфери, подолати протиріччя якої між наукою і технологіями надзвичайно складно.

Наприклад, у глобальному масштабі приріст технології становить близько 6 % на рік. При цьому потреби значної частини людства не задовольняються. Уповільнення технологічного зростання через обмеження темпу розвитку науки означало б — за умови сталого збільшення населення — не застій, а початок регресу. Кількість учених також збільшується експоненціально. Підраховано: якби навіть усі університети й інститути США нині розпочали здійснювати підготовку тільки фізиків, то до кінця наступного сторіччя не вистачило б людей (не абітурієнтів, а людей узагалі, зокрема дітей, літніх чоловіків і жінок). Таким чином, якщо існуючий темп наукового зростання збережеться, то через 50 років кожний житель Землі буде вченим. Це «абсолютний бар'єр», тому що в іншому разі та сама людина поєднуватиме декількох учених водночас. Отже, експоненційний розвиток науки стримуватиметься браком людських ресурсів. Ознаки цього явища вже проявляються. Декілька десятків років тому відкриття Рентгена долучило до досліджень Х-променів значну частину світової фізики. Нині відкриття не меншого значення залучають лише незначний процент усіх фізиків: унаслідок надмірного розширення наукових досліджень чисельність людей, котрі діють на кожній його ділянці, зменшується [20].

Як можна уявити подальшу долю цивілізації, наука якої вичерпала всі людські ресурси, але відчуває в них потребу?

Одна з основних ознак і тенденцій світового розвитку — це інтернаціоналізація і глобалізація економіки. Техногенна цивілізація, а потім інформаційна революція зумовили активізацію процесу долучення країн до міжнародного поділу праці й обміну продукцією та інформацією. Це стало основою для виникнення в другій половині ХХ ст. феномену відкритої економіки. Уже на початку ХХІ ст. існували міжнародні підприємства, що разом із застосуванням сучасних засобів зв'язку стали перетворюватися на багатогалузеві комплекси. Ці об'єднання дістали назву транснаціональних і багатонаціональних корпорацій, які нині є головною рушійною силою світових господарських зв'язків. Розміщуючи капітал і створюючи численні зарубіжні філії, ці корпорації формують розгалужену систему світового виробництва, не визнають національних кордонів і завдяки оптимальному розміщенню виробництва в різних країнах, з урахуванням їх порівняльних переваг — наявності джерел сировини, кваліфікованих працівників, технічного рівня виробництва тощо, досягають високої економічної ефективності. Розвиток міжнародних підприємств і об'єднань в умовах інформаційної революції другої половини ХХ ст. разом з активним розширенням світових ринків товарів, капіталів, робочої сили сприяють формуванню ринків інформації, ноу-хау, патентів, ліцензій і науково-технічних послуг.

Ще однією розвинутою формою інтернаціоналізації останнього десятиліття стала міждержавна інтеграція національних господарств. Найрозвиненішою формою міжнародної інтеграції є Європейський союз. Рішення про його створення було прийняте ще в 1957 р. Головна мета цього об'єднання — створення єдиного ринку товарів, послуг, робочої сили, а також їх вільне пересування. Із 1993 р. Європейська економічна співдружність називається ЄС. Нині частка ЄС — 1/3 світового товарообігу. Експорт ЄС перевищує експорт США в 3,6 рази, а експорт Японії — у 3,8 рази. ЄС за показниками промислового виробництва перевершив США і володіє половиною світових валютних резервів [1]. Настільки динамічний розвиток держав спільного ринку зумовлений у багатьох аспектах побоюванням європейських країн перетворитися на технологічну периферію США і Японії.

Так, у 1980-90 рр. в межах програми «Єврика» здійснювалося співробітництво в галузі мікропроцесорних розробок, зв'язку, біотехнології, створення нових матеріалів. У 1990 рр. інтеграційні процеси в Європі набули подальшого розвитку. З 1 січня 1993 р. в Європі функціонує єдиний внутрішній ринок, а з 1 листопада 1993 р. набула чинності Маастріхтська угода 12 країн ЄС, згідно з якою до кінця 1990-х рр. ЄС перетвориться на валютний, економічний і політичний союз із єдиною зовнішньою політикою, громадянством і валютою. Таким чином, означена угода — найважливіший політичний і правовий акт сорокарічної історії європейської інтеграції. З початку 1990-х рр. ЄС змінив свою політику стосовно країн Східної Європи.

Так, у 1991 р. укладено угоди ЄС із Польщею, Угорщиною і Чехословаччиною (поки вона ще існувала). У 1992 р. ЄС підписав угоди з Болгарією і Румунією. Ці угоди передбачають:

- 1) створення зон вільної торгівлі промисловими товарами;
- 2) зменшення обмежень щодо руху послуг і капіталів;
- 3) розвиток співробітництва в політичній і культурній сферах.

У 1989 р. США уклали угоду з Канадою, яка стосувалася проблем вільної торгівлі, і це започаткувало інтеграційні процеси. У 1990 р. Джордж Буш у відповідь на поглиблення європейської інтеграції висунув доктрину, що передбачала створення режиму зони вільної торгівлі на території «від Аляски до Вогняної Землі». У лютому 1991 р. до угоди США і Канади долучилася й Мексика [4; 12].

Аналогічні процеси спостерігаються і в Азіатсько-Тихоокеанському регіоні. Ініціатором інтеграційних процесів є Японія.

У листопаді 1989 р. створено організацію економічного співробітництва ОПЕК. Крім Японії, до ОПЕК увійшли Бруней, Індонезія, Малайзія, Сінгапур, Філіппіни, Австралія, Гонконг, Китай, Нова Зеландія. Мета альянсу — створення зони вільної торгівлі протягом 15 років з одночасним розвитком інтеграції в інших сферах співробітництва.

Таким чином, до інтеграції долучилися всі розвинені країни світу і більшість країн із середнім рівнем розвитку. Інтеграційні тенденції характерні й для молодих держав. До об'єднання їх спонукала необхідність захисту національних інтересів. Прикладом можуть бути організація експортерів нафти, об'єднання країн — видобувників руди (на чолі з Індонезією), об'єднання експортерів міді (Заїр, Замбія, Перу, Чилі). Можна відзначити, що інтеграція, як провідна тенденція світового розвитку, супроводжувалася конкуренцією між трьома головними центрами світового господарства (США, Японія і Західна Європа).

Процес світової динаміки поставив перед людством т. зв. глобальні проблеми [14], які виникли переважно як результат неконтрольованого розвитку й усвідомлення серйозної загрози цивілізації. Виникнення глобальних проблем передбачав ще В. Вернадський, який попереджав, зокрема, про «геологічну силу» суспільства, яка може стати руйнівною.

Оскільки для більшості глобальних проблем характерний взаємовплив, їхня класифікація достатньо складна. Умовно і приблизно ці проблеми можна поділити на природні, демографічні, економічні, екологічні, соціально-біологічні, соціально-політичні, соціально-економічні, культурні й морально-етичні [4; 5; 7; 8; 10; 14; 17; 22].

Не претендуючи на вичерпне визначення глобальних проблем, назвемо основні з них. Демографічна, спричинена перенаселенням, міграцією, старінням, є однією з першопричин інших глобальних проблем. Екологічна з її численними складовими, зокрема зміною глобального клімату й виснаженням озонового шару. Це — проблеми

війни і миру, природних катастроф і техногенної безпеки, енергетики, виснаження ресурсів, бідності, зайнятості, браку продовольства, міжетнічного протистояння, релігійної нетерпимості, організованої злочинності, тероризму, інформаційної безпеки, охорони здоров'я, виникнення нових хвороб, генетичної безпеки, наркоманії, освіти, деградації духовно-моральної сфери, космічні, міжпланетарні тощо.

Існують подібні глобально-цивілізаційні загрози і в культурологічній галузі, як і загалом у сфері гуманітаристики. Трансформаційні соціально-економічні тенденції в будь-якому разі неминуче секуляризують національну культуру, нав'язуючи свої стандарти культуротворчості, зразки, штампи масової культури. Така небезпека, її масштаби витіснення ментальних, національних духовних надбань значною мірою залежать від рушійних сил традиційної культури, тієї чи іншої національної культури, спрямованості державної культурної політики певної країни. І трансгресивні цивілізаційні процеси в галузях культури і науки мають допомогти прогресивному руху генези й еволюції сучасного суспільства.

Під час пошуку нових можливостей подолання глобалізаційно-цивілізаційних загроз і суперечностей сучасного суспільства як у техногенних, так і в інформаційних цивілізаціях пильна увага приділяється пошуку позаземних цивілізацій [2; 3; 9; 11; 21; 23]. Для нашої цивілізації контакт із дружньою позаземною цивілізацією може відіграти визначальну роль у вирішенні багатьох проблем людства. Об'єднавши інформаційні ресурси Інтернету й інформаційного банку позаземної цивілізації, людство, можливо, зможе подолати недоліки техногенного розвитку земної цивілізації. Щоправда, на нашу думку, пошук позаземних цивілізацій на основі радіохвиль будь-якої частоти є безперспективним у зв'язку з обмеженістю їх поширення (швидкість поширення світла) і великими потужностями засобів випромінювання. Напевно, цивілізація вищого рівня використовує інший вид енергії, поки що нам не відомий. Це може бути біохімічна енергія, описана В. Вернадським або Л. Гумільовим. Якщо сучасна фізика подолає кризу (природно, це повинно статися), цивілізація Землі ввійде в нову енергетичну фазу свого розвитку.

Таким чином, на основі аналізу процесів генези й еволюції сучасного суспільства з'ясовано, що саме перехід кількісних показників розвитку культури, науки, досягнень техногенної цивілізації, їх поступова трансгресія зумовили виникнення якісно нового інформаційного суспільства, як нового образу складної соціальної системи, як нової цілісної картини світу в добу глобалізаційно-цивілізаційних перетворень. Утім, створювалися передумови для побудови й цілісної картини природи, в якій стала дедалі частіше простежуватися синергетична форма самоорганізації Всесвіту, що потребував складної динамічної єдності Природи й Людини в процесі еволюції.

Список літератури

1. Бусыгина И. Неравномерность регионального развития остается характерной особенностью Европейского Союза [Электронный ресурс] / И. Бусыгина // Евро. — 1999. — № 4. — Режим доступа: http://www.chronicle.ru/publish/magazine/euro/1999-e_4/contents.htm. — Загл. с экрана.
2. Гиндилис Л. М. Радиоастрономия и поиски внеземных цивилизаций: развитие исследований в СССР / Л. М. Гиндилис // Труды ГАИШ. — М., 1986. — Т. 58. — С. 87–118.
3. Гиндилис Л. М. Три десятилетия SETI в СССР / Л. М. Гиндилис // Земля и Вселенная. — 1995. — № 3. — С. 34–42 ; № 4. — С. 59–68.
4. Иноземцев В. Л. «Глобализация» национальных хозяйств и современный экономический кризис / В. Л. Иноземцев // Проблемы теории и практики упр. — М., 1999. — № 3. — С. 19–23.
5. Иноземцев В. Л. Перспективы постиндустриальной теории в меняющемся мире / В. Л. Иноземцев // Новая постиндустриальная волна на Западе. — М., 1998. — С. 4–7, 10–30.
6. Капра Ф. Дао физики [Электронный ресурс] / Ф. Капра. — Режим доступа: <http://lib.ru/KAPPA/>. — Загл с экрана.
7. Лейбин В. М. Зарубежная глобалистика : проблемы и противоречия / В. М. Лейбин. — М., 1998. — 248 с.
8. Приоритеты XXI века : развитие и безопасность человечества [Электронный ресурс] / Ю. Л. Воробьев, М. И. Фалеев, М. А. Шахраманьян, В. А. Акимов. — Режим доступа: <http://www.rusmet.ru/ecology/index.html>. — Загл. с экрана.
9. Римский клуб. История создания, избранные доклады и выступления, официальные материалы / под ред. Д. М. Гвишиани. — М. : УРСС, 1997. — 422 с.
10. Родионова И. А. Глобальные проблемы человечества / И. А. Родионова. — М. : Аспект-Пресс, 1995. — С. 113.
11. Сильверстов Г. В. Правовые аспекты поиска внеземных цивилизаций / Г. В. Сильверстов // Земля и Вселенная. — 1991. — № 4. — С. 75–79.
12. Тейт А. А. Глобализация — угроза или новые возможности для Европы? [Электронный ресурс] / А. А. Тейт // Проблемы теории и практики упр. — Режим доступа: <http://www.ptpu.ru/ARCHIVE.HTM>. — Загл. с экрана.
13. Шейко В. М. Від техногенної цивілізації до інформаційної: виробництво та використання послуг і знань / В. М. Шейко // Вісн. Кн. палати. — 2000. — № 4. — С. 21–23.
14. Шейко В. М. Глобальні проблеми земної цивілізації: минуле та сьогодення / В. М. Шейко // Вісн. Кн. палати. — 2000. — № 10. — С. 26–32. — Бібліогр.: 57 назв.
15. Шейко В. М. Інтересування культур і концепція поліетносфери : (до проблеми співвідношення понять) / В. М. Шейко // Схід–Захід : іст.-культурол. зб. / Сх. ін-т українознав. ім. Ковальських [та ін.]. — Х., 1999. — Вип. 2. — С. 160–172.
16. Шейко В. М. Історико-філософські аспекти ролі фінансової кризи 1987 р. в кінці техногенної парадигми розвитку індустріальних суспільств / В. М. Шейко // Гуманіт. журн. — 2000. — № 1. — С. 60–65. — Бібліогр.: 10 назв.

Розділ 1. Теорія та історія культури

---

17. Шейко В. М. Історичні аспекти екологічного погляду на глобальну енергетичну систему / В. М. Шейко // Зб. наук. пр. Сер. Історія та географія / Харк. держ. пед. ін-т ім. Г. С. Сковороди. — Х., 2000. — Вип. 5. — С. 80–89. — Бібліогр.: 10 назв.
18. Шейко В. М. Історичні етапи техногенної цивілізації ХХ ст. / В. М. Шейко // Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії : наук. зап. / Рівнен. держ. гуманіт. ун-т. — Рівне, 2000. — Вип. 1, ч. 2. — С. 252–259.
19. Шейко В. М. Континуум культур: проблеми взаємозалежності та співробітництва / В. М. Шейко // Культура України : зб. наук. пр. / Харк. держ. акад. культури. — Х., 2000. — Вип. 6 : Мистецтвознавство. — С. 4–12. — Бібліогр.: 10 назв.
20. Шейко В. М. Основні етапи та тенденції розвитку цивілізації / В. М. Шейко // Вісн. Харк. нац. ун-ту ім. В. Н. Каразіна. — Х., 2000. — № 485 : Історія, вип. 32. — С. 94–103.
21. Eder K. The social construction of nature : A sociology of ecological enlightenment / K. Eder. — Thousand Oaks (Cal.) : Sage publ, 1996. — 243 p.
22. Soros G. The Crisis of Global Capitalism / G. Soros [Open Society Endangered]. — London, 1998. — P. 12.
23. Tarter J. C. SETI Post Detection Protocol / J. C. Tarter, M. A. Michaud // Acta Astronautica : Special issue. — Pergamon Press, 1990. — P. 21–32.

Надійшла до редколегії 19.03.2014 р.